

Наталія Рудніцька,

учителька-методистка української мови та літератури,
зарубіжної літератури,
Кам'янець-Подільський ліцей № 17

Критичне мислення на уроках літератури: від ідеї до практики

УДК 373.5.016:821.09(100)

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.6.351379>

У сучасній школі учитель літератури — це модератор смислів, дискусій і виборів, які має продукувати людина нового покоління. Саме тому критичне мислення перетворилося на базову освітню потребу. Не «що автор хотів сказати чи яка ідея твору», а *чому ми так це розуміємо, чи може бути інакше і які цінності за цим стоять*.

Термін «критичне мислення» найчастіше пов'язують з американським філософом і педагогом Джоном Дьюї. На початку ХХ століття він увів поняття *рефлексивного мислення* — здатності людини свідомо аналізувати досвід, ставити запитання, сумніватися і робити обґрунтовані висновки. Дьюї вважав навчання не накопиченням фактів, а активним процесом їх осмислення.

У другій половині ХХ століття ідеї Дьюї розвинули Бенджамін Блум (через таксономію освітніх цілей), Роберт Енніс, Річард Пол та Лінда Елдер, які систематизували навички критичного мислення: аналіз, оцінювання, аргументацію, уміння бачити альтернативи. У педагогіці з'явилися такі моделі, як *question-based learning*, *problem-based learning*, дискусії, дебати, кейс-методи.

Ми переконані, література є ідеальним простором для розвитку критичного мислення. Методика викладання літератури однією з перших підхопила ці ідеї. Чому? Бо художній текст — це завжди багатозначність, конфлікт інтерпретацій і моральний вибір. У світовій і українській дидактиці поступово відбувається зсув:

© Наталія Рудніцька, 2025

- від репродуктивних запитань → до відкритих;
- від «правильної відповіді» → до аргументованої позиції;
- від пасивного читання → до діалогу з текстом.

Саме так формуються завдання, що пропонують учневі стати співтворцем смислу, а не лише його споживачем.

Запропонована система завдань у картках для розвитку критичного мислення вибудована відповідно до природних етапів пізнання:

- «Чия правда?» — вчить бачити різні позиції та усвідомлювати суб'єктивність суджень;
- «Вибір цінностей» — переводить аналіз у площину особистісного сенсу;
- «Аналіз альтернатив» — активізує прогнозування й причинно-наслідкове мислення;
- «Погляд з іншого боку» — формує емпатію та толерантність до інакшості;
- «Що далі?» — відкриває простір для творчості, проектного мислення та самовираження.

Це не випадковий набір вправ, а методично вивірена модель, що поєднує класичні напрацювання світової педагогіки з вимогами сучасної української освіти.

Чому це працює саме з підлітками. Підлітковий вік — час запитань без фільтрів: про свободу, кохання, справедливість, себе в цьому світі. Завдання критичного мислення не дають готових відповідей — і в цьому їх сила. Вони дають учневі змогу думати вголос, сумніватися, змінювати позицію, шукати аргументи. А це і є справжня освіта, без прикрас.

Критичне мислення — не тренд і не додаток «за бажанням». Це інструмент виживання в інформаційному світі. А уроки літератури — ідеальна територія, де цей інструмент можна не лише відпрацювати, а й зробити його частиною особистості учня.

Отож, шановні колеги, якщо після уроку в дітей більше запитань, ніж відповідей, — ви все робите правильно!

Завдання із зарубіжної літератури для розвитку критичного мислення 9 клас

КАРТКА № 1

Жанри літератури

Частина 1. Чия правда?

У тексті наведено різні підходи до розуміння жанру:

- Раніше жанр вважали лише формальною ознакою (тільки форма твору).
- Сучасне літературознавство вважає, що жанр залежить і від форми, і від змісту.

Питання:

Яку думку ви вважаєте більш переконливою?

- Жанр — це лише зовнішні (формальні) ознаки твору.
 - Жанр — це поєднання форми та змісту.
 - Інша думка (напишіть).
- Обґрунтуйте свою думку (2-3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Деякі літературознавці вважають, що жанри можуть повністю зникати або повністю змінюватись під впливом часу.

Як ви вважаєте, жанри літератури є сталими чи можуть змінюватись разом із суспільством?

- Жанри залишаються незмінними (це традиція).
- Жанри змінюються разом із розвитком культури.
- У жанрах поєднуються сталість і змінність.

Поясніть свою позицію.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Відомо, що романи, поеми, сонети сильно змінювалися з часом.

Поміркуйте:

Що могло б статися, якби жанри ніколи не змінювалися?

Як це вплинуло б на літературу та її роль у житті людей?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Спробуйте уявити себе теоретиком літератури, який жив / жила у часи Арістотеля (давнина) або Нікола Буало (XVII століття).

1. Оберіть період:

- Давнина (Арістотель)
- XVII століття (Буало)

2. Напишіть короткий монолог від імені людини того часу про те, що для вас означає жанр «*На мою думку, жанр—це...*».

Частина 5. Що далі?

У сучасній літературі жанри часто змішуються (наприклад, повість-казка або роман у віршах).

Запропонуйте власний «новий жанр» для сучасної літератури. Опишіть його коротко:

- Назва жанру.
- Що це за жанр? (Які елементи поєднує?)
- Які теми найкраще підходять для цього жанру?

КАРТКА № 2

Доба Просвітництва

Частина 1. Чия правда?

Просвітителі вірили, що:

- люди від природи добрі та рівні;
- суспільство спотворює людську природу;
- виховання, освіта й розум можуть змінити людину й суспільство.

Чи згодні ви з цими ідеями?

- Так, повністю.
- Частково (поясніть, з чим саме погоджуєтесь або ні).
- Ні, не погоджуюся.

Обґрунтуйте свою думку (мінімум 3 речення, але не більше 5).

Частина 2. Вибір цінностей

Просвітителі вважали, що розум, освіта і мораль можуть змінити весь світ.

Як ви думаєте, чи достатньо лише освіти та виховання, щоб подолати суспільні проблеми?

- Так, цього цілком достатньо.
 - Ні, потрібні ще інші чинники (наприклад, економічні, політичні).
 - Інша думка (напишіть):
- Поясніть свою точку зору.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Просвітителі вірили, що ідеї розуму, моралі й освіти здатні об'єднати людство.

Уявіть ситуацію:

Якби ідеї Просвітництва повністю перемогли у світі, яким, на вашу думку, стало б сучасне суспільство?

Опишіть 2–3 можливі ознаки такого «ідеального світу».

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть, що ви — людина XVIII століття, яка критикує Просвітництво.

1. Оберіть позицію:

- Я — прихильник / прихильниця старих порядків (феодал, монарх тощо).
- Я — скептик, що сумнівається в ідеях Просвітництва.

2. Напишіть короткий монолог від імені цієї людини «*Я не згоден(-на) з просвітителями, бо...*»

Частина 5. Що далі?

Українські митці / мисткині XVIII ст. теж переймалися ідеями Просвітництва.

Завдання:

Уявіть, що один із українських діячів того часу (наприклад, Василь Гоголь-Яновський або Володимир Боровиковський) потрапив у XXI століття.

Як би він сприйняв сучасний світ?

Які проблеми, на вашу думку, він вважав би найважливішими нині?

Дидактичні матеріали

КАРТКА № 3

Ф. Шиллер «До радості»

Частина 1. Чия правда?

У поезії автор поєднує критику вад суспільства (деспотизму, несправедливості, лицемірства) з утвердженням оптимістичної віри в перемогу добра й людяності.

Питання:

Яку частину твору ви вважаєте найголовнішою?

- Викриття вад суспільства.
- Оспівування радості та єдності людства.
- Інше (напишіть):

Обґрунтуйте свою думку (2–3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

В оді Шиллера «радість» постає рушійною силою світу, символом єдності народів. Чи реально, на вашу думку, об'єднати все людство на засадах радості, добра і правди?

- Так, це можливо.
- Ні, це утопія.
- Потрібен баланс між ідеалом і реальністю.

Поясніть свою позицію.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що замість «радості» поет обрав би інший символ (наприклад, «свободу», «мудрість» чи «боротьбу»).

Як би це змінило зміст та ідею твору?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Спробуйте уявити себе людиною, яка жила у Європі кінця XVIII століття — доби революцій і змін. Напишіть короткий монолог «На мою думку, ода “До радості” — це...»

Частина 5. Що далі?

Твір Шиллера став гімном Європейського Союзу.

Уявіть, що Україна створює власний гімн-символ майбутнього.

- Можлива назва твору: _____
- Основна ідея (що об'єднує українців та світ):
- Які почуття має викликати цей гімн?

КАРТКА № 4

Й.-В. Гете «Травнева пісня»

Частина 1. Чия правда?

Й.-В. Гете показує природу як віддзеркалення душевного стану героя: одні вважають, що це поезія про кохання, інші — що це гімн природі.

Яку інтерпретацію ви вважаєте переконливішою?

- Це передусім любовна лірика.
- Це оспівування природи.
- Інше:

Обґрунтуйте позицію (2–3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

У поезії герой знаходить щастя в любові й гармонії з природою.

Що, на вашу думку, є надійним джерелом щастя?

- Природа й духовна єдність із нею.
- Любов, близькі стосунки з людиною.
- Внутрішня сила й самодостатність.

Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Гете написав би не «Травневу пісню», а «Осіньну пісню».

Яким був би настрої твору? Які символи він використав би?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Напишіть короткий монолог від імені самої Природи у відповідь на слова ліричного героя: «Я Природа, і я хочу сказати тобі...»

Частина 5. Що далі?

У сучасному світі молоді автори / авторки створюють «урбаністичну поезію» — про місто, шум і ритм вулиць.

- Який вигляд мала би «Травнева пісня» у XXI столітті?
- Які образи замінили б квіти, пташині хори, світанок?
- Які теми залишилися б вічними?

КАРТКА № 5

Джонатан Свіфт «Мандри Лемюеля Гуллівера»

Частина 1. Чия правда?

У романі Свіфт висміює вади суспільства: марнославство, жорстокість, користоловство. Деякі дослідники вважають, що головна ідея твору — сатира на політику та суспільні порядки Англії XVIII ст., інші ж переконані, що це філософський твір про людину і людство загалом.

Яку думку ви поділяєте?

- Це політична сатира.
- Це філософський твір про людство.
- Інша думка:

Обґрунтуйте свою позицію (2–3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

У країні гуїгнмів розумні коні живуть у гармонії та порядку, а люди (егу) — символ грубості й аморальності.

Чи згодні ви з такою оцінкою людства?

- Так, у творі відображена правда про людські вади.
- Ні, люди здатні на добро і не заслуговують такого приниження.
- Потрібен баланс: люди недосконалі, але мають потенціал до розвитку.

Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Свіфт описав би інші уявні країни — наприклад, світ, де панують діти, або світ, де правлять штучні створіння (роботи).

Які вади суспільства можна було б показати з допомогою таких образів?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Спробуйте уявити себе людиною XVIII ст., яка щойно прочитала «Мандри Гуллівера».

Напишіть короткий монолог «На мою думку, у творі йдеться про...»

Частина 5. Що далі?

У XXI столітті «Мандри Гуллівера» можна було б переписати як антиутопію або фантастичний роман.

- Можлива назва сучасної версії:
- Які країни або світи у ній були б представлені?
- Які проблеми людства можна було б висміяти чи дослідити у сучасній версії твору?

КАРТКА № 6

Крістіне Нестлінгер «Маргаритко, моя квітка...»

Частина 1. Чия правда?

У творі порушується проблема підліткового самоствердження та стосунків молоді з дорослими. Одні вважають, що головний конфлікт — це нерозуміння між дітьми й батьками, інші — що це пошук власної ідентичності дівчинки.

Яку думку ви поділяєте?

- Це насамперед конфлікт поколінь.
- Це передусім історія дорослішання та пошуку себе.
- Інша думка:

Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Героїня твору стикається з нерозумінням, самотністю, потребою любові та підтримки.

Як ви вважаєте, що є найважливішим для підлітків у момент дорослішання?

- Довіра й підтримка батьків.
- Дружба й розуміння однолітків.
- Можливість висловлювати власну думку.
- Інше:

Поясніть свою відповідь.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що події роману відбуваються не в Австрії 1970-х, а в Україні сьогодні. Які проблеми залишилися б такими самими, а які — змінилися б?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе матір'ю / батьком героїні. Ви щойно дізналися про її переживання.

Напишіть короткий монолог «Я зрозумів / зрозуміла, що моя дитина потребує...»

Частина 5. Що далі?

Твір К. Нестлінгер завершується відкрито, залишаючи простір для роздумів.

- Якою могла б бути подальша доля Маргаритки?
- Що могло б допомогти їй стати щасливою?
- Які уроки з цієї історії можуть взяти сучасні підлітки?

КАРТКА № 7

Від романтизму до реалізму

Частина 1. Чия правда?

У літературознавстві існують різні підходи:

- Романтизм — це література мрії та ідеалу, де головне — внутрішній світ людини.
 - Реалізм — це література правди, де головне — показати життя таким, яким воно є.
- Яка думка вам ближча?
- Романтизм, адже без мрії й ідеалу література втрачає сенс.
 - Реалізм, бо мистецтво має правдиво відображати життя.
 - Інша думка:
- Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Романтики прагнули втекти від сірої буденності у світ високих ідеалів. Реалісти, навпаки, показували проблеми суспільства, щоб їх осмислити.

Що важливіше для сучасної людини:

- Мати ідеали, щоб надихатися й боротися.
 - Бачити правду життя, навіть якщо вона неприємна.
 - Потрібен баланс між ідеалом і реальністю.
- Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть: якби у XIX ст. не з'явився реалізм, а розвивався тільки романтизм, якою була б література?

А якщо навпаки — романтизму не існувало б, а панував лише реалізм?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе письменником/цею XIX століття. Вам пропонують обрати — писати у стилі романтизму чи реалізму.

Напишіть короткий монолог «Я обираю цей напрям, бо...»

Частина 5. Що далі?

У XXI ст. межі між напрямками стерлися: у романах часто поєднуються і мрія, і правда.

- Яким міг би бути «новий напрям» літератури майбутнього?
- Які теми він би поєднав?
- Які проблеми сучасності він допоміг би осмислити?

КАРТКА № 8

Генріх Гейне

Частина 1. Чия правда?

У поезії Гейне поєднуються романтичні мотиви (кохання, природа, мрії) та іронія, критика дійсності.

Яку сторону його творчості ви вважаєте провідною?

- Романтичну (мрії, почуття, образи природи).
- Іронічну та критичну (сатира на суспільство, викриття ілюзій).

Дидактичні матеріали

- Іншу думку:
Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Гейне зображує почуття кохання в різних аспектах. Як ви вважаєте, якою має бути роль кохання в житті людини?

- Це джерело натхнення та сенс життя.
 - Це випробування, яке загартовує.
 - Це частина життя, але не єдина його цінність.
- Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть: якби Гейне писав без іронії, його поезія була б лише ніжною й романтичною. Що вона втратила б?

А якби він писав лише сатиру, без ліричних мотивів, що втратили б читачі?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Спробуйте написати короткий монолог від імені ліричного героя Гейне «Я дивлюся на світ так, бо...»

Частина 5. Що далі?

Якби Генріх Гейне жив у XXI столітті, про що він писав би?

- Якими були б основні теми?
- Які образи він би використав?
- Чи залишилася б його іронія актуальною?

КАРТКА № 9

Дж. Байрон. Лірика

Частина 1. Чия правда?

Байрон оспівує свободу, кохання, природу, але водночас у його віршах відчуваються розчарування й сум.

Що, на вашу думку, головне в ліриці Байрона?

- Прагнення до свободи та бунт проти неволі.
- Особисті переживання і трагізм душі.
- Інше:

Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Байрон писав: «Свобода — мій ідол».

Чи можна пожертвувати власним спокоєм заради свободи?

- Так, свобода варта будь-якої ціни.
- Ні, особисте щастя важливіше.
- Потрібен баланс між особистим і суспільним.

Поясніть свій вибір.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Байрон замість романтизму писав би у стилі реалізму.

Які теми й образи залишилися б у його віршах? Що змінилося б кардинально?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Напишіть короткий монолог від імені «байронічного героя» «Я не можу жити, бо світ...»

Частина 5. Що далі?

Яким був би «байронічний герой» у XXI столітті?

- Його характер:
- Його виклики:
- Чим би він надихав сучасних людей?

КАРТКА № 10

Дж. Байрон. «Мазепа»

Частина 1. Чия правда?

Поема Байрона «Мазепа» поєднує легенду про юність гетьмана з образом сильної зрілої особистості.

Що для вас у творі головніше?

- Романтичний сюжет про кохання і пригоди.
- Історія формування характеру майбутнього лідера.

• Інше:

Обґрунтуйте позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

У творі головний герой проходить через страждання і приниження, але саме це робить його сильним.

Чи можна сказати, що страждання — необхідна умова становлення особистості?

- Так, випробування загартовують людину.
- Ні, щастя й гармонія також формують характер.
- Усе залежить від самої людини.

Поясніть свій вибір.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Байрон описав би не юність Мазепи, а його політичну діяльність і боротьбу за незалежність України.

Як би це змінило зміст поеми?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Напишіть короткий монолог від імені самого Мазепи (після випробувань) «Я вистояв, бо...»

Частина 5. Що далі?

Якби поема «Мазепа» була написана сьогодні, якою була б історія героя?

- Головна подія:
- Його вороги чи випробування:
- Його перемога:

КАРТКА № 11

Віктор Гюго «Собор Паризької Богоматері»

Частина 1. Чия правда?

Деякі літературознавці вважають головною темою роману трагедію кохання Есмеральди та Квазімодо, інші — образ Собору як символу історії та долі народу.

Яку думку ви поділяєте?

- Це насамперед роман про кохання.
- Це передусім роман про історію та культуру Франції.

• Інше:

Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення):

Частина 2. Суд цінностей

Квазімодо має потворну зовнішність, але прекрасну душу. Клод Фролло, навпаки, освічений і шанований, але морально спотворений.

Що для вас важливіше в людині?

- Зовнішність і соціальний статус.
 - Внутрішня краса й доброта.
 - Баланс між внутрішнім і зовнішнім.
- Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що головним героєм роману був би Феб Ша-топер.

Як би це змінило сюжет і проблематику твору?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Напишіть короткий монолог від імені Собору «Я — свідок долі людей, і я хочу сказати, що...»

Частина 5. Що далі?

Якби Віктор Гюго писав роман у XXI столітті, які теми він порушив би?

Назва сучасного «Собору»:

- Головний конфлікт:
- Хто був би його сучасним Квазімодо?

КАРТКА № 12

Реалізм як літературний напрям

Частина 1. Чия правда?

Деякі дослідники вважають, що реалізм — це лише відмова від романтичних ідеалів і перехід до «сухого» опису дійсності.

Інші ж переконані, що реалізм — це глибоке дослідження суспільства і людської психології, новий погляд на світ.

Яку думку ви вважаєте більш переконливою?

- Реалізм — це лише протилежність романтизму, прагнення показати «голу правду».
 - Реалізм — це наукове й художнє дослідження життя, суспільства та характерів.
 - Інша думка (напишіть):
- Обґрунтуйте свою думку (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Реалісти прагнули правдиво показати життя: соціальні відносини, типові характери, залежність людини від обставин.

Що, на вашу думку, важливіше для письменника / письменниці?

- Показати життя таким, яким воно є, навіть без прикрас.
 - Шукати ідеали й надихати читачів.
 - Поєднувати правдивість та ідеали.
- Поясніть свою позицію.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що реалізм у XIX столітті не з'явився і література продовжувала б бути лише романтичною.

- Якими були б тоді романи та поеми?

- Які теми залишилися б «у тіні»?
- Як це могло б вплинути на сприйняття суспільства людьми?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе кимось із романтиків початку XIX століття, який / яка скептично ставиться до нового напрямку — реалізму.

Напишіть короткий монолог від його імені: «Я не погоджуюся з реалістами, бо...»

Частина 5. Що далі?

У XXI столітті реалістичні елементи часто поєднуються з фантастикою, іронією, документалістикою.

Завдання:

- Запропонуйте, яку сучасну тему можна було б розкрити в реалістичному романі у сучасних реаліях.
- Які типові образи (людей, середовища) могли б у ньому з'явитися в контексті сучасних реалій?

КАРТКА № 13

Оноре де Бальзак «Гобсек»

Частина 1. Чия правда?

У повісті «Гобсек» є дві основні лінії:

- одні дослідники вважають, що головна тема твору — влада грошей над людьми;
 - інші — що це насамперед глибокий психологічний портрет людини, одержимої жадібністю. Яку думку ви вважаєте більш переконливою?
 - «Гобсек» — це твір про руйнівну силу грошей у суспільстві.
 - «Гобсек» — це портрет людини, поневоленої пристрастю до накопичення.
 - Інша думка (вказіть):
- Обґрунтуйте свою позицію (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Гобсек має колосальну владу над людьми завдяки грошам. Він контролює їхні долі, угоди, життя.

Як ви вважаєте, гроші у творі — це...

- Інструмент влади, що показує моральне падіння суспільства.
- Символ людської слабкості й залежності.
- Просто реальна сила, на яку кожен / кожна мусить зважати.

Поясніть свою думку.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Гобсек проживав не у Франції XIX століття, а в сучасній Україні.

- У яких ролях він міг би з'явитися сьогодні?
- Як змінилися б його методи?
- Чи змінилася б суть його влади?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе кимось із боржників / боржниць Гобсека, які потрапили до нього в залежність.

Напишіть короткий монолог від свого імені: «Я прийшов / прийшла до нього, бо...»

Дидактичні матеріали

Частина 5. Що далі?

У сучасному світі є чимало «гобсеків» — фінансові корпорації, лихварі, інвестори, мікрокредитні організації тощо.

- Де сьогодні проявляється влада грошей так само потужно, як у творі?
- Як суспільство могло б запобігти «гобсеківщині» у XXI столітті?
- Яку роль відіграє особиста відповідальність у цій темі?

КАРТКА № 14

Шарлотта Бронте «Джейн Ейр»

Частина 1. Чия правда?

У романі «Джейн Ейр» героїня постає перед нами як:

- самостійна особистість, яка кидає виклик суспільним нормам;
 - емоційна, але принципова дівчина, яка не зраджує собі;
 - жінка, яка шукає любов, але не ціною гідності.
- На вашу думку, що є головною рисою Джейн Ейр?
- Її незалежність і внутрішня сила.
 - Її вірність власним принципам.
 - Її здатність поєднати почуття й розум.
 - Інше:

Обґрунтуйте свою відповідь (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Джейн відмовляється від ролі «залежної жінки» — і в домі тітки, і в школі, і в стосунках з Рочестером. Вона обирає не комфорт, а самоповагу.

Яке з її рішень найбільше виявляє силу характеру?

- Протистояння тітці Рід у дитинстві.
- Смілива поведінка в школі та прагнення до знань.
- Рішення піти від Рочестера після розкриття таємниці.
- Самостійне життя після втечі, без гарантій і підтримки.

Поясніть свій вибір:

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Джейн була б слабшою — поступилася тиску суспільства й прийняла роль покірної гувернантки або коханки Рочестера без офіційного шлюбу.

- Як це змінило б її образ?
- Чи залишилася б вона символом гідності?
- Як сприймали б її читачі?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе Джейн Ейр у момент, коли вона вирішує залишити маєток Рочестера.

Напишіть короткий внутрішній монолог героїні: «Я йду, бо...»

Частина 5. Що далі?

Багато рис Джейн актуальні й сьогодні: незалежність, освіченість, внутрішня гідність.

- Якою була б Джейн Ейр у XXI столітті?

- Які виклики вона б мала сьогодні як молода жінка?
- У яких сферах вона б могла проявити свою силу?

КАРТКА № 15

Гарпер Лі «Вбити пересмішника»

Частина 1. Чия правда?

У фінальних розділах герої стоять перед моральною дилемою:

- Аттікус переконали, що правда має бути сказана, навіть якщо це болісно.
- Шериф Тейт вирішує приховати деталі, вважаючи, що це захистить Буу Редлі від уваги суспільства.
- Скаут нарешті розуміє, чому «вбити пересмішника» — гріх.

З ким ви погоджуєтесь?

- Аттікус — чесність понад усе.
- Шериф — іноді милосердя важливіше за букву закону.
- Скаут — вона вчиться розуміти обидві сторони.
- Інше:

Поясніть свою позицію, посилаючись на конкретні епізоди.

Частина 2. Вибір цінностей

Ключовий момент фіналу — коли Скаут стоїть на ганку Буу Редлі й бачить усе його очима. Це переломний момент її дорослішання.

Який внутрішній зсув відбувається з героїнею в цій сцені?

- Вона вперше розуміє інших не через чутки, а через емпатію.
- Вона приймає складність дорослого світу.
- Вона відмовляється від дитячих уявлень про «героїв» і «чудовиськ».
- Інше:

Обґрунтуйте відповідь.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Аттікус не погодився б із шерифом і настояв би на офіційному розслідуванні.

- Що сталося б із Буу Редлі?
- Як це вплинуло б на суспільство містечка?
- Чи втратила б Скаут ту нову мудрість, яку отримала у фіналі?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть, що ви — Скаут, яка вперше бачить Буу Редлі після всіх дитячих вигадок і страхів.

Напишіть короткий уривок внутрішнього монологу: «Я стояла біля нього й думала...»

Частина 5. Що далі?

Символ пересмішника у фіналі стає цілком прозорим: Буу — це пересмішник, якого не можна «вбивати» гучними судами та увагою.

- Яку моральну істину, на вашу думку, Гарпер Лі хоче залишити читачеві?

- Чи актуальна вона сьогодні?
- Наведіть приклади сучасних «пересмішників» — людей, яких варто оберігати, а не засуджувати.

КАРТКА № 15

Нова драма

Частина 1. Чия правда?

«Нова драма» стала вибухом у європейському театрі кінця XIX — початку XX століття.

- Генрік Ібсен показував, що справжня драма відбувається не на сцені, а в душі.
- Август Стріндберг досліджував людські пристрасті, страх і боротьбу між чоловіком і жінкою.
- Моріс Метерлінк бачив трагедію у мовчанні, самотності та невидимій долі.

Що, на вашу думку, є головною ідеєю нової драми?

- Людина більше не «герой», а істота, що шукає сенс.
 - Світ втратив гармонію — і театр має це показати.
 - Найцікавіше — не події, а психологічні «підводні течії».
 - Інше:
- Обґрунтуйте свою думку (2–3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

У новій драмі герої не борються із зовнішнім ворогом, вони борються із собою, із порожнечою, із страхом бути нещасними.

Що здається вам найболючішим, найбільш критичним у таких творах?

- Самотність і відчуження героїв.
- Їхня потреба знайти правду й не вміти її витримати.
- Суспільство, яке душить індивідуальність.
- Інше:

Поясніть свій вибір.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Ібсен написав би «Ляльковий дім» із класичним «щасливим фіналом»: Нора прощає Гельмера й залишається.

- Чи був би це той самий твір?
- У чому тоді втратилася б сила драми?
- Чому Ібсен вибрав «грюкнути дверима», а не компроміс?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе героєм / героїнею нової драми, людиною, яка відчуває, але не може пояснити словами.

Напишіть короткий внутрішній монолог: «Я мовчу, бо...»

Частина 5. Що далі?

Ідеї нової драми живуть і зараз у кіно, де немає виходів, але є глибина.

- Де ви бачите «нову драму» сьогодні у фільмах, книгах, реальності?
- Яка сучасна тема заслуговує бути поставленою «мовчазно», але сильно?

- Якими були б Нора або Метерлінків герої у XXI столітті?

КАРТКА № 16

Генрік Ібсен «Ляльковий дім»

Частина 1. Чия правда?

У фіналі п'єси героїня Нора приймає рішення, яке викликало справжній вибух у суспільстві XIX століття: вона залишає дім, чоловіка і дітей, щоб знайти себе.

- Деякі вважають, що Нора чинить правильно: вона обирає власну гідність і право бути особистістю.
- Інші переконані, що вона зраджує родину, бо несе відповідальність за дітей.
- Треті бачать у її вчинку виклик суспільству, який виходить за межі приватного життя.

Чію позицію ви поділяєте?

- Нора має повне право на власний шлях.
 - Нора вчинила безвідповідально як мати.
 - Це насамперед протест проти суспільних ролей.
 - Інше:
- Обґрунтуйте свою відповідь (з опорою на текст).

Частина 2. Вибір цінностей

Нора усвідомлює, що все її життя — роль у чужій грі, а не її власний вибір. У розмові з Гельмером вона прямо каже, що була «лялькою» для батька, а потім для чоловіка.

Яке її внутрішнє усвідомлення є ключовим моментом твору?

- Вона вперше усвідомлює власну цінність як особистості.
- Вона зрозуміла несправедливість суспільних очікувань від жінки.
- Вона визнала, що жила не своїм життям.
- Інше:

Поясніть свій вибір, наведіть цитати або епізоди.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Нора залишилася вдома, вирішивши «виправити ситуацію» в межах родини, не виходячи за її рамки.

- Чи могла вона знайти себе, не порушуючи правил?
- Як це змінило б сенс фіналу п'єси?
- Чи був би її образ таким сильним?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть, що ви — Нора, яка стоїть на порозі дому в останній сцені, коли рішення вже прийнято.

Напишіть короткий уривок внутрішнього монологу: «Я йду, бо...»

Частина 5. Що далі?

Фінал «Лялькового дому» часто називають «ударом дверима, який почув увесь світ».

- Яку цінність цей фінал несе для сучасної людини?
- Чи актуальні сьогодні питання, які поставила Нора?

Дидактичні матеріали

- Як би суспільство XXI століття відреагувало на такий крок?

КАРТКА № 17

Рей Бредбері «451° за Фаренгейтом»

Частина 1. Чия правда?

У романі герої уособлюють різні світогляди:

- Капітан Бітті переконаний, що щастя — це відсутність думок і суперечностей, тому книжки треба знищити.
- Монтег доходить висновку, що справжнє життя неможливе без свободи мислення.
- Фабер вважає, що люди не бояться книг, а бояться правди, яку ті несуть.

Хто, на вашу думку, має рацію?

- Капітан Бітті: незнання — це спокій.
- Монтег: без книжок люди перестають бути людьми.
- Фабер: істина — не в книжках, а в здатності мислити.
- Інше:

Обґрунтуйте свою позицію, посилаючись на текст (2—3 речення).

Частина 2. Вибір цінностей

Монтег проходить шлях від слухняного пожежника до людини, яка мислить, сумнівається, шукає істину.

Що стало головним поштовхом до його «пробудження»?

- Зустріч із Кларіссою, яка навчила бачити красу світу.
- Самогубство жінки, що відмовилася жити без книжок.
- Розчарування у фальшивому щасті свого дому.
- Інше:

Поясніть, який із моментів змінив героя.

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Монтег не втік із міста, а залишився, щоб боротися системно, «зсередини».

- Чи мав би він шанс змінити щось?
- Чим би відрізнявся його шлях від того, який обрав у романі?
- Чи потрібен для свободи обов'язково «вибух», чи достатньо внутрішнього спротиву?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе Кларіссою — дівчиною, яка розбудила у свідомості Монтега допитливість.

Напишіть короткий монолог від її імені: «Я не проти пожежників. Я просто хочу, щоб люди...»

Частина 5. Що далі?

У фіналі Монтег опиняється серед «людей-книг», які зберігають знання в пам'яті.

Це символ нового початку, надії на відродження мислення.

- Який сенс у тому, що наприкінці не залишилось жодної справжньої книги — лише люди, які їх пам'ятають?

- Чи можливо сьогодні «спалити книги» не фізично, а інформаційно — замінивши їх поверхневими знаннями, шумом соцмереж?
- Як можна «зберегти свою книгу» у сучасному світі?

КАРТКА № 18

Маркус Зузак «Крадійка книжок»

Частина 1. Чия правда?

У романі Смерть розповідає про світ, де люди знищують одне одного, а Лізель намагається зберегти в собі добро через слова і книги.

- Одні вважають, що Смерть — це лише спостерігач, байдужий до людських страждань.
- Інші бачать у ній співчутливого свідка, який втомився від зла.
- А хтось каже, що справжній центр історії — не війна, а людяність серед жаху.

Яку позицію ви поділяєте?

- Смерть — байдужа, вона просто виконує свою роботу.
- Смерть — філософський голос співчуття.
- Головна героїня — не Смерть, а Лізель і її боротьба за добро.
- Інше:

Обґрунтуйте свою думку (з опорою на текст).

Частина 2. Вибір цінностей

Лізель — дитина, яка живе у світі насильства, але обирає читати, писати й співчувати, а не ненавидіти. Який момент у творі найповніше показує силу слова?

- Коли вона читає для сусідів під час бомбардування.
- Коли пише власну книгу у підвалі.
- Коли розуміє, що навіть слова можуть убивати або рятувати.
- Інше:

Поясніть свій вибір (з посиланням на епізод).

Частина 3. Аналіз альтернатив

Уявіть, що Лізель не навчилась би читати — Ганс Губерман не взявся б її вчити.

- Як це змінило б її долю?
- Чи могла б вона вижити духовно без книг?
- Чи залишилася б вона «крадійкою», але чогось іншого — тепла, уваги, пам'яті?

Частина 4. Погляд з іншого боку

Уявіть себе Смертю, яка бачить, як Лізель знаходить свою книгу серед руїн.

Напишіть короткий монолог: «Я дивилась на дівчинку й думала...»

Частина 5. Що далі?

«Крадійка книжок» — це роман не лише про війну, а про те, що робить людину людиною: співчуття, слова, пам'ять.

- Яку головну ідею залишає автор у фіналі?
- Як слова можуть бути одночасно зброєю і порядком у наш час?
- Яку «книгу життя» пише кожен із нас сьогодні?